

С.Г. Сидоренко

ДП «Український інститут промислової власності», Київ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ТРАДИЦІЙНИХ ЗНАТЬ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

С.Г. Сидоренко

Останнім часом у міжнародних політичних дискусіях все більше уваги приділяється ролі інтелектуальної власності (ІВ) щодо традиційних знань (ТЗ), зокрема питанням, як зберегти, захистити і справедливо використовувати ТЗ.

ТЗ стосуються таких сфер, як продовольство, сільське господарство, охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, включаючи засоби народної медицини, права людини і питання корінних народів, а також деякі аспекти торгівлі та економічного розвитку тощо.

Правове регулювання відносин щодо ТЗ важливе для громад в усіх країнах, особливо в

країнах, що розвиваються, та найменш розвинутих. ТЗ відіграють важливу роль в економічному і соціальному житті цих країн. Об'єкти ТЗ є важливими джерелами отримання доходу, виробництва продовольчих продуктів і збереження здоров'я значної частини населення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я до 80 відсотків населення світу для задоволення своїх первинних потреб щодо підтримки здоров'я користується традиційною медициною, яка на пострадянському просторі зазвичай називається «нетрадиційною». Наприклад, в Індії є 600 000 зареєстрованих медиків, які мають ліцензію і практикують класичну традиційну медицину.

Деякі країни, такі, як Бразилія, Коста-Ріка, Індія, Перу, Панама, Філіппіни, Португалія, Таїланд і Сполучені Штати Америки, прийняли закони про охорону прав щодо ТЗ, які регулюють, принаймні, деякі аспекти ТЗ. Крім того, низка регіональних організацій, у тому числі в південній частині Тихоокеанського регіону та в Африці, працюють над визначенням спеціальних прав на ТЗ і над тим, яким чином слід користуватися цими правами.

Важливим фактором правового регулювання відносин щодо ТЗ є міжнародні документи в рамках і за рамками системи ІВ. Там, де ТЗ асоціюються з генетичними ресурсами, спільне отримання вигод повинно відповідати критеріям, встановленим відповідно до Конвенції

про охорону біологічного різноманіття, яка передбачає спільне отримання вигоди в результаті використання генетичних ресурсів. Іншими важливими міжнародними документами є Міжнародний договір про генетичні ресурси для виробництва продовольства та ведення сільськогосподарства Продовольчої та сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй, Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин та Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці. Такі галузі міжнародного права, як права людини і політика у сфері культури також є важливою частиною правового регулювання ТЗ.

У 1998 і 1999 рр. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) здійснила місії з метою збору інформації в 28 країнах для визначення сподівань та очікувань власників ТЗ, пов'язаних з ІВ.

Генеральною Асамблеєю ВОІВ у жовтні 2000 року (документ WO/GA/26/6) було засновано Міжурядовий комітет з інтелектуальної власності, генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору (далі — Комітет).

Робота Комітету здійснюється у сесійному та міжсесійному режимах. Станом на 1 жовтня 2010 року Комітетом проведено шістьнадцять сесій, остання з яких проходила від 3 до 7 травня 2010 року в місті Женева.

Секретаріатом Комітету за результатами роботи останньої сесії підготовлено документ «Переглянуті положення з охорони ТЗ». Документ складається з трьох розділів: політичні цілі, основні принципи та матеріально-правові принципи.

На основі підготовлених документів Комітет планує провести переговори й продовжити свою роботу з метою досягнення згоди щодо тексту міжнародно-правового документа (або документів), який забезпечить ефективне правове регулювання відносин щодо ТЗ.

Комітету поки не вдалося прийняти міжнародний документ з правового регулювання ТЗ.

Водночас досягнуто реального результату, який полягає в зниженні ризику неправомірної видачі патентів на ТЗ. Так, особливо цінним виявилось включення у мінімум документації РСТ інформації про джерела ТЗ, а також створення баз даних щодо ТЗ. Ще одним свідченням досягнутого прогресу є Цифрова бібліотека щодо ТЗ, створена Індією і надана в розпорядження Європейському патентному відомству і Відомству з патентів і торговельних марок США.

Окремим напрямом більш широкої програми з ТЗ є проведення за ініціативою ВОІВ симпозіумів та семінарів, поїздок фахівців та місій з метою збору інформації, а також розробка законопроектів, надання консультацій, організація навчання й підготовка фахівців у цій сфері.

ТЗ включені в програму стратегічних цілей збалансованого розвитку міжнародної нормативної бази Програми та Бюджету на дворічний період 2010–2011 рр., що затверджено Асамблеями держав-членів ВОІВ 1 жовтня 2009 року.

Політичні дискусії з питань ТЗ і системи ІВ виявили обмеженість існуючих законів у сфері ІВ в плані реалізації всіх сподівань та очікувань власників ТЗ. Незважаючи на це, існуючі закони в сфері ІВ успішно використовуються для захисту від конкретних форм зловживання і неправомірного присвоєння ТЗ, у тому числі за допомогою законодавства щодо патентів, торговельних марок, географічних зазначень, промислових зразків і комерційної таємниці.

Зазначене законодавство використовується, зокрема, таким чином:

- ✦ *патенти*: коли фахівці-практики отримують охорону своїх нововведень в традиційних рамках. Для захисту вони можуть використовувати патентну систему. Наприклад, у 2001 році у Китаї видано 3300 патентів на нововведення в галузі традиційної китайської медицини;
- ✦ *торговельні марки та географічні зазначення*: традиційні позначення, символи і термі-

ни, що асоціюються з ТЗ, охороняються як торговельні марки чи географічні зазначення. Наприклад: індіанський народ Сері в Мексиці, зіткнувшись з конкуренцією з боку масового виробництва, зареєстрував торговельну марку «Arte Serí» для охорони справжніх виробів з «залізного» дерева, вироблених традиційними методами з дерева *Olneya tesota*; географічне зазначення «Tequila» в Мексиці використовуються для правової охорони традиційного спиртного напою, отриманого на основі блакитної агави, причому продукт успадкував свої унікальні властивості від місцевих генетичних ресурсів цих районів;

- ✦ *законодавство про конфіденційну інформацію та комерційну таємницю*: використовується для правової охорони ТЗ, що не підлягають розголошенню, включаючи секретні та священні ТЗ. Традиційні закони громад часто вимагають, щоб певні знання розголошувалися тільки певним одержувачам інформації.

Низка країн адаптували своє законодавство у сфері ІВ відповідно до потреб власників ТЗ. Це виражається в різних формах. Так, до закону Нової Зеландії про торговельні марки внесені поправки, що виключають можливість видачі свідоцтв, які містять символіку корінних народів. У Патентний закон Індії внесені зміни, що пояснюють статус ТЗ в межах патентного права. Китайське державне відомство інтелектуальної власності має групу патентних експертів, які спеціалізуються на питаннях традиційної китайської медицини тощо.

У деяких країнах правове регулювання відносин щодо ТЗ відображено у спеціальному законодавстві, наприклад:

Бутан:

- ✦ Biodiversity Act of Bhutan, 2003 (Particularly see Chapter 4) (WIPO Lex No.: BT006);

Коста-Ріка:

- ✦ Biodiversity Law No. 7788 (Particularly see: Chapter V) (WIPO Lex No.: CR018);
- ✦ Executive Decree No. 31514, General Rules for the Access of Genetic and Biochemical Ele-

ments and Resources of Biodiversity (2003) (Particularly see: Article 19, 25, 28) (WIPO Lex No.: CR019);

Народна Демократична Республіка Ефіопія:

- ✦ Access to Genetic Resources and Community Knowledge and Community Rights Proclamation 2006 (WIPO Lex No.: ET006);

Киргизька Республіка:

- ✦ Law of the Kyrgyz Republic on the Protection of Traditional Knowledge (WIPO Lex No.: KG061);

Організація Африканської Єдності:

- ✦ African Model Legislation for the Protection of the Rights of Local Communities, Farmers and Breeders, and for the Regulation of Access to Biological Resources of 2000;

Республіка Панама:

- ✦ Law No. 20 of 26 June 2000 on the Special Intellectual Property Regime with Respect to the Collective Rights of Indigenous Peoples to the Protection and Defense of their Cultural Identity and Traditional Knowledge (WIPO Lex No.: PA015);

- ✦ Executive Decree No. 12 of March 20, 2001 establishing regulations under Law No. 20 of June 26, 2000 about a Special Regime of Collective Rights of Intellectual Property of Indigenous People for Protection of their Cultural Identity and their Traditional Knowledge (WIPO Lex No.: PA012);

- ✦ Decreto Ejecutivo No. 257 que reglamenta el artículo 71 de la ley 41 de 1 Julio de 1998, General de Ambiente (WIPO Lex No.: PA025);

Республіка Перу:

- ✦ Law introducing a Protection Regime for the Collective Knowledge of Indigenous Peoples Derived from Biological Resources, № 27811 Related database/register: CTPI (WIPO Lex No.: PE011);

- ✦ Law for the Protection of Access to Peruvian Biological Diversity and Collective Knowledge, № 28216 (WIPO Lex No.: PE013);

- ✦ Decreto Legislativo № 1075: Decreto Legislativo que aprueba Disposiciones Complementarias a la Decisión 486 de la Comisión de la Comu-

nidad Andina que establece el Régimen Común sobre Propiedad Industrial (WIPO Lex No.: PE034);

- ✦ Ley № 29316 que modifica, incorpora y regula diversas disposiciones a fin de implementar el Acuerdo de Promoción Comercial suscrito entre el Perú y los Estados Unidos de América (WIPO Lex No.: PE015);

Республіка Філіппіни:

- ✦ Indigenous Peoples Rights Act of 1997 (WIPO Lex No.: PH049);

Португальська Республіка:

- ✦ Decree Law No. 118/2002 Establishing a Legal Regime for the Registration, Conservation, Legal Safeguarding and Transfer of Autochthonous Plant Material as well as Associated Knowledge (WIPO Lex No.: PT070);

Королівство Таїланд:

- ✦ Act on Protection and Promotion of Traditional Thai Medicinal Intelligence, B.E 2542 (WIPO Lex No.: TH019).

На сьогодні питання правового регулювання відносин щодо ТЗ в Україні не вирішені. Проте в деяких законодавчих актах України та міжнародних документах, що ратифіковані Україною, містяться норми стосовно ТЗ. Наприклад:

- ✦ 20.01.2010 Законом України № 1811-VI ратифікована Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (Конвенція). У преамбулі Конвенції, зокрема, визнано важливість традиційних знань як джерела нематеріального й матеріального багатства, зокрема систем знань корінних народів, та їхній позитивний внесок у сталий розвиток, а також необхідність забезпечення їхньої належної охорони та заохочення;
- ✦ 28.04.2010 для України набрав чинності Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Києві 22 травня 2003 р. (Протокол). Цей міжнародний документ підписано Чеською Республі-

кою, Угорщиною, Польщею, Румунією, Сербією, Словаччиною та Україною. В статті 23 Протоколу зазначено, що під час упровадження цього Протоколу Сторони вживають заходів зокрема для збереження та розвитку традиційних знань.

Накопичений досвід у сфері правового регулювання відносин щодо ТЗ показав, що єдиний шаблон або всеосяжне рішення напевно чи відповідає всім національним пріоритетам і правовому середовищу, не кажучи вже про потреби традиційних громад у всіх країнах. На даний час національне законодавство є найбільш дієвим засобом для досягнення цілей правового регулювання відносин щодо ТЗ.

Різні власники ТЗ та інші зацікавлені сторони в різних країнах уже усвідомили користь існуючих прав ІВ, і їхня стратегія з правового регулювання відносин щодо ТЗ використовує систему ІВ.

Правове регулювання відносин щодо ТЗ закріплено в різноманітних нормативно-правових актах держав світу:

- ✦ Конституціях (Болівія, Еквадор);
- ✦ спеціальних нормативно-правових актах (Бутан, Коста-Ріка, Ефіопія, Киргизька Республіка, Панама, Перу, Філіппіни, Таїланд);
- ✦ нормативно-правових актах, які стосуються сфери інтелектуальної власності (Китай, Індія, Швейцарія);
- ✦ нормативно-правових актах, що регулюють тільки деякі аспекти правового регулювання відносин щодо ТЗ (Бразилія, Китай, Європейський Союз, Еквадор, Індія, Філіппіни).

Незважаючи на різноманітність національних і регіональних підходів до правового регулювання відносин щодо ТЗ, у них є також і загальні елементи. Наприклад, зазначається, що правове регулювання повинно відображати сподівання та очікування власників ТЗ і повинно сприяти, за можливості, дотриманню місцевих традицій та законів. Економічні аспекти власників ТЗ також мають велике значення.

В Україні ТЗ є важливою частиною традиційної культури і стосуються таких сфер, як медицина, педагогіка, метеорологія, ботаніка, зоологія, ветеринарія тощо.

Проте нині питання правового регулювання відносин щодо ТЗ в Україні не вирішені.

У Рекомендаціях парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування», що схвалені Постановою Верховної Ради України від 27 червня

2007 року № 1243, зокрема зазначено, що законодавством належним чином не визначено порядок охорони прав щодо ТЗ.

Це можна здійснити шляхом внесення змін до законодавства в сфері інтелектуальної власності. Правове регулювання відносин щодо ТЗ в Україні повинно бути прийнятним, зрозумілим і доступним для власників ТЗ і надавати можливість правильно зберігати, захищати й справедливо використовувати ТЗ на користь тих, хто добросовісно користується цими знаннями.